

WALTER BENJAMIN

*Ismeretlen anekdoták Kantról**

Ezek az anekdoták olyan írásokból származnak, melyek nem Kantról szólnak: kallódó almanachok, folyóiratok stb. Kivételt csak a hatodik képez, amely az „Immanuel Kant. Élete, ahogy a kortársak látták” című gyűjteményes kötetből származik (Deutsche Bibliothek in Berlin); e kötetre nem lehet elég nyomtatékosan utalni: mert kincsesbánya ez nemcsak a Kant-olvasónak, hanem mindenekelőtt annak, akit a fiziognómia érdekel. E történetek némelyikében ott rejlik az utalás arra a magatartásra, melynél fogva Kant tanítását már azelőtt, hogy filozófiai szempontból teljesen feltérképezték és elsajátították volna, azonnal az életet meghatározó új hatalomnak érezték, mely alól immár nem is vonhatták ki magukat.

I. Ismeretlen anekdoták

Egy történet, melyben Kant rövidre fogja

Segédje, egy teológus, aki a filozófiát nem tudta összeegyeztetni a teológiával, egyszer tanácsot kért Kanttól, mit is kellene olvasnia?

Kant: Olvasson útirajzokat.

A segéd: A dogmatikában olyan dolgok vannak, amiket nem értek.

Kant: Olvasson útirajzokat.

Egy történet, melyben Kant kísérletet tesz a hasonlaltal

A híres königsbergi filozófussal folytatott egyik beszélgetésben szóba került a szép nem is.

„A nőnek”, mondta Kant, „olyannak kell lennie, mint amilyen a toronyóra, hogy mindent percre pontosan tegyen, de ugyanakkor mégse legyen olyan, mint a toronyóra, ne hirdessen minden titkot hangosan; olyan legyen, mint a csiga, házias természetű, de ne is legyen olyan, mint a csiga, ne viseljen mindig mindent, amije van.”

Egy tudósítás, mely megmutatja, hogy Kant a házasság kérdéséből, ha mást nem is, de egy tetszetős beszédfordulatot ellesett magának

„Szabály marad: ne házasodjék senki, kivéve az ilyen szép párt.” Ez a vége Michael Richey egyik esküvői versezetének (Hamburg, 1741). Kant ezt szívesen idézte, és szinte mindig, ha ritkaságként statuálandó kivételről volt szó,

* Walter Benjamin: *Unbekannte Anekdoten von Kant*, in uő, *Gesammelte Schriften*, Frankfurt a. Main, 1991, IV/2. kötet, 808–815.

függetlenül attól, hogy házasságról, cölibátusról vagy más dolgokról beszélgettek.

Egy történet, amelyben Kant nem gáláns

„A tanult asszonyoknak”, jegyezte meg Kant, „úgy kellene a könyveik, mint a karórájuk; ezt azért viselik, hogy mások lássák, van nekik, bár órájuk általában nem jár vagy legalábbis nem a Naphoz igazítva.”

Egy történet, mely megmutatja, hogy kétféle idézet van: olyan, mely idézőjelek közt áll, és olyan, mely idézőjelet még csak ezután kap

Egy tudós társaságban a német filozófusokra terelődött a szó, és így, természetesen, különösen Kantról és az írásairól folyt a beszéd. „De hát, istenem!”, mondta Oelrichs titkos tanácsos, „mit tudnak úgy dicsőíteni Kant írásain? Hisz ilyeneket egy lakatlan szigeten is írhat az ember, nincs azokban tíz idézet összesen.”

Egy történet, mely nélkül senki nem érti meg „Az ítélőerő kritikája”-t

Az egyik hűvös nyáron, amikor kevés volt a rovar, Kant egy csomó fecskéfészket vett észre a lisztraktárnál, és néhány fiókát talált a földön összezúzódva. Ezen elámulva nagyon figyelmesen megismételte vizsgálódását, és olyan felfedezést tett, hogy először nem akart hinni a szemének: a fecskék maguk vetik ki fészükéből a fiókáikat. Ámulatba ejtette ez az értelemhez hasonló természeti ösztön, mely a fecskéket arra tanította, hogy ha nincs elegendő táplálék az összes fiókájuknak, áldozzanak fel néhányat, hogy a többi életben maradhasson; aztán azt mondta: „Ekkor megállt értelmem s elnémult, ekkor nem volt mit tenni, csak leborulni és imádkozni”; de ezt valami leírhatatlan és még kevésbé utánozható módon mondta. A mély áhítat, mely tiszteletreméltó arcán izzott, hangjának lejtése, kezeinek összekulcsolása, a szavait kísérő entuziazmus, mindez páratlan volt.

Egy történet néhány új szóval

Amikor egyszer a társaságban a nemzeti karakterek különbözőségéről beszélgettek, Kant a legjelesebb európai nemzeteket e szavakkal jellemezte:

„A franciák udvariasak, élénkek, könnyelműek, változékonyak, szabadságszédelgők. Az angolok állhatatosak, jótékonyak, nyereségahajhászok, büszkék és emberkerülőök. A spanyolok mértéktartók, büszkék, vallásosak, ünnepélyesek, tudatlanok, kegyetlenek és lusták. Az olaszok derűsek, kemények, indulatosak és orvgyilkosok. Végül a németek háziasak, őszinték, hűségesek, flegmatikusok, szorgalmasak, szerények, kitartóak, vendégszeretők, tanultak, utánczóak és rangkórosok.

És ebből következik”, tette hozzá lakonikusan, „hogy Franciaország a divatország, Anglia a hangulatszág, Spanyolország a sejtelemország, Olaszország a pompaország és Németország a rangkórország.”

Egy történet, melyben Kant néhány tisztet keményen helyretesz

Kant nem volt olyan neveletlen, mint sok más tudós, hogy a beszélgetést mindig a saját tudománya felé terelje; ugyanakkor szívesen beszélt a filozófiát illető dolgokról. Tudta ezt róla a helyőrség néhány tisztje. Egyszer a kormányzónál, Henkel grófnál ebédelt. És akkor a tisztok fejükbe vették, hogy felbosszantják Kantot a tudományával. Így hát a beszélgetést kezdték ebbe az irányba terelni, de olyan ügyetlenül, hogy a filozófus rögtön észrevette szándékukat. Majd észrevétlenül maga szőtte tovább a beszélgetés fonalát, lovakra és kutyákra terelve a szót, vagyis a tisztok kedvenc témájára. Erről azok csakhamar vitába is keveredtek, s igencsak heveskedtek. „Önök tűzből jöttek, uraim”, mondta Kant, „csodálkozom ezen, hisz nem filozófiáról beszélgetünk.”

Egy szillogizmus, nem Kanttól, hanem csak Kantról

Simmel egyszer logikáról adott elő, s meg akarta mutatni hallgatóinak, hogy két hamis premisszából helyes konklúzió következhet:

Felső tétel: Minden indián copfot visel.

Alsó tétel: Kant indián volt.

Konklúzió: Kant tehát copfot viselt.

II. Kant mint szerelmi tanácsadó

„Krisztina asszonnyal” ellentétben, aki az Ullstein kiadó esti lapjában minden vasárnap este megoldhatja a legkényesebb erotikus bonyodalmakat, miket előfizetői, síró hölgyek és kétségbeesett urak adnak elő: Kantnak valószínűleg csak egyszer adódott alkalmja az életben, hogy eljátssza a szerelmi tanácsadó szerepét, egy reménytelenül szerelmes nőt meghallgatva. Ez a nő Maria von Herbert volt, egy tehetséges Kant-tanítvány húga, aki 1791 augusztusában szívszaggató levelet írt neki. E levél vad primitívsege és teljesen zavaros helyesírása, mely az akkori olvasó számára bizonyára nem volt annyira szokatlan, a mai olvasóra egyenesen azt az alig elviselhető benyomást teszi, hogy írója végső, kétségbeesett haláltusáját vívja. Kant 1792 tavaszáig hagyott időt magának a válaszra. A szenvedélyek váratlan áradata valószínűleg eléggé felzaklatta. Aztán olyan válaszlevelet írt a hölgynek, amelyet biztosan minden idők legmegrázóbb filozófuslevelének nevezhetünk: megrázó benne tartalom és forma monumentális világossága, de még inkább a nemi viszonyok szemléletében mutatkozó teljes naivitás, az erotika természetes reakcióit illetően valami gyermeki tudatlanság, amin ma minden tizennégy éves gyerek csak mosolyogna. Mintha az, hogy a szeretett férfiban a

„jogos, az erény fogalmain alapuló bosszúságának nyomai” idővel majd ki-alszanak, újra fellobbanthatná a már kialudt szerelmet! E téren „Krisztina asszony” jobban érti a dolgát. – De éppen ez az áthatolhatatlan kőfal, melyet itt látunk magasodni a szellem világa és a természet immoralizmusa között, úgy látjuk, ez a legfontosabb kommentár Kant emberi alakjához.

Itt a hölgy teljes levelét idézzük, Kant hosszú válaszleveléből pedig egy lényeges részletet.

Erről a hölgyről és szerelmi történetéről Kant így ír Ehrhardnak 1793. január 17-én: „Ez a nő azon a sziklaszirten tört össze, melyet én talán inkább szerencse, semmint érdemem révén kerültem el; a romantikus szerelem szirtjén. – Azért, hogy eszményi szerelmét megvalósítsa, előbb odaadta magát egy olyan embernek, aki bizalmával visszaélt, majd ismét egy ilyen szerelem kedvéért vallotta ezt meg egy másik szerelmének.” Február 11-én Kant e hölgy levelét elküldi Elisabeth Motherbynek, és kísérőlevelét e szavakkal zárja: „Az Ön neveltetésének szerencséje fölöslegessé teszi a szándékot, hogy ezt az olvasmányt oly példa gyanánt magasztaljam, mely óva int a szublimált fantázia efféle eltévelyedéseitől; de arra mégis szolgálhat, hogy ezt a szerencsét csak annál élénkebben érezze át.”

1791 augusztusában Kant az alábbi levelet kapta:

„Nagy Kant.

Hozzád kiáltok, mint hívó az Istenéhez, vigasztalásért, vagy felvilágosításért életre-halálra, elegendők voltak nekem az ok-alapok műveidben a jövőbeli létre tekintve, ezért is menekülök hozzád, csak erre az életre nem találtam semmit, de semmit, ami énnekem pótolhatná az elveszített javamat, mert olyan tárgyat szerettem, amely szemléletemben mindent magába foglalt, úgy hogy csak érette éltem ő volt énnekem minden egyébnek az ellentétje, mert minden más kacatnak tűnt a számomra és az összes ember olyan volt nekem, mint ami tényleg, mint tartalmatlan zagyvaság, nos, ezt a tárgyat megsértettem sokáig tartó hazug ámitással, amit én most felfedtem őneki, de abban nem volt semmi, ami jellemre nézve hátrányos, mert nem volt semmi elhallgatnivaló bűn az életemben, de pusztán az ámitás elég volt neki, és eltűnt szerelme, ő becsületes férfi, ezért nem tagadja meg tőlem a barátságot és hűséges, de az a bensőséges érzés, mely hivatlanul egymáshoz vezetett minket, az nincs már, ó, szívem ezer darabokra reped szét, így már biztos erőszakkal megváltoztattam volna életemet, de így visszatart engem a következtetés, amit az Ön elméletéből kellett levonnom, hogy nem kell meghalnom kínozó életem miatt, hanem élnem kell a létem miatt, hát helyezze magát az én helyzetembe, és adjon nekem vigaszt vagy elkárhoztatást, az Erkölcsök metafizikáját olvastam a kategorikus imperatívussal együtt, nem segít semmit, elhagy az eszem, mikor legnagyobb szükségem van rá, választ, könyörgök hozzád, vagy te a felállított imperatívuszod szerint magad se tudsz cselekedni.”

Erre válaszolta Kant 1792 tavaszán:

„Szenvedélyes levele, oly szívből fölfakadva, mely bizonnal érényre és jóra valósságra teremtett, hiszen ezek tanítására oly fogékony, holott ezekben nincs semmi, amivel szívünkbe hízelegnék magukat, arra ragadtat, amire Ön fel is szólít engem, hogy helyezkedjem bele helyzetébe, és gondolkodjam el az eszközről, mely az Ön számára tisztán morális és ezáltal egyedül alapos megnyugvást hozhat ...

Először is azt kell tanácsolnom, vizsgálja meg önmagát, hogy vajon azok a keserű feddések, melyekkel önmagát illeti egy hazug ámitás miatt, amit egyébként nem valamely elkövetett bűn elleplezésére eszelt ki, a pusztá meg-gondolatlanlás miatt tett szemrehányások-e, vagy benső vádról van-e szó az erkölcstelenség miatt, mely magában az ámitó hazugságban rejlik. Ha az előbbiről van szó, akkor csak a hazug ámitás felfedésének nyíltszívűsége miatt feddi magát, tehát ezúttal azt bánja meg, hogy a kötelességét tette (hiszen kétségkívül erről van szó, ha az ember valakit szándékosan, bárha annak számára ártalmatlan tévedésbe ejtett és egy darabig abban tartott, de aztán a tévedésből őt ismét kiemeli); és miért bánja, hogy felfedte az ámitást? Mert Önnek ezáltal az a természetesen fontos kára keletkezett, hogy barátja bizalmát elveszítette. Mármost ebben a megbánásban, mozgató okát tekintve, nincs semmi morális, hiszen oka nem a tettnek, hanem következményeinek a tudata. Ha azonban a feddés, amely Önt bántja, olyan feddés, mely valóban az Ön magatartásának pusztá erkölcsi megítélésén alapul, akkor rossz erkölcsi orvos volna az, aki azt tanácsolná Önnek, hogy mivel a megtörténtet nem lehet meg nem történtté tenni, törölje ki szívéből ezt a feddést és csak törekedjék ezentúl pontos őszinteségre egész lelkében, hiszen a lelkiismeretnek nagyon is meg kell őriznie minden kihágást, akár egy bírónak, aki a már elítélt bűnök aktáit nem semmisíti meg, hanem megőrzi archívumában, hogy a hasonló vagy akár másféle bűnök miatt történő új vád esetén az ítéletet az igazságosságnak megfelelően adott esetben még élesebbé tegye. Ám az, hogy az ember ama megbánáson tépelődjék és azután, hogy már más gondolkodásmód útjára lépett, haszontalanná tegye magát a korábbi, már nem helyrehozható gondolkodásmódja miatt magának tett szemrehányásokkal, ez (fél-téve, hogy az ember biztos abban, hogy jobb útra tért) az érdemdús önkínzás fantasztikus vélelme volna, amelyet éppúgy nem kell s nem szabad morális szempontból számításba venni, mint némely állítólag vallásos eszközöket, melyek abban állnak, hogy nagyobb hatalmak kegyéért folyamodunk, úgy, hogy közben éppenséggel ne legyen szükségünk jobb embernek lenni.

Ha mármost a gondolkodásmód illetén átalakulása nyilvánvalóvá vált az Ön szeretett barátja számára – hiszen ennek az átalakulásnak az őszinteség a félreismerhetetlen nyelve – akkor csak idő kell ahhoz, hogy ama férfi jogos, az érény fogalmain alapuló bosszúságának nyomait fokozatosan kioltsa és az

elhidegülést még erősebben megalapozott vonzalommá változtassa. Ha pedig ez nem sikerül, akkor a férfi vonzódásának korábbi melegsége inkább fizikai volt, mint morális, és a fizikai vonzódás illanó természetének megfelelően idővel egyébként is eltűnt volna magától; olyan balszerencse ez, amilyenhez hasonló nem ritkán ér minket az életben, és ilyenkor higgadsággal kell magunkra találnunk, mivelhogy a szerelem értékét, amennyiben ez abban áll, ami jót élvezhetünk, az emberek általában túlon túl magasra becsülik, amennyiben azonban aszerint becsüljük meg, ami jót tehetünk, méltó a legnagyobb tiszteletre és a gondos figyelemre, hogy megtartsuk és örömmel használjuk jó célokra. Így hát, talál itt, kedves barátném, ahogy a prédikációkban szokták tartani, tanítást, büntetést és vigaszt, és ezek közül, arra kérem, az előbbinél időzzék el kicsit hosszabban, ne az utóbbinál, mert ha amaz megtette hatását, akkor a vigasz és az élet elveszített elégedettsége bizonytal magától megjelenik majd.”

SZABÓ CSABA fordítása